

Πρόλογος

Το καλοκαίρι του 1995, λίγους μόνο μήνες πριν από το θάνατό του, ο πατέρας μου επεξεργαζόταν δύο βιβλία. Το ένα το κρατάτε τώρα στα χέρια σας και η τελική γραφή του είχε ημερομηνία 25 Αυγούστου. Το άλλο πρόκειται να δημοσιευτεί με τον τίτλο *Language and Solitude: Wittgenstein, Malinowski and the Habsburg Dilemma*. Από τα δύο βιβλία, ο *Εθνικισμός* ήταν το πιο έτοιμο· το μόνο που χρειαζόταν ήταν να προστεθούν τα παραθέματα και οι παραπομπές που έλειπαν, να διορθωθούν διάφορα τυπογραφικά λάθη και να εξομαλυνθούν μερικά υφολογικά προβλήματα.

Η πρωιμότερη εκδοχή της θεωρίας του πατέρα μου για τον εθνικισμό εμφανίστηκε στο έβδομο κεφάλαιο του *Thought and Change* (Weidenfeld and Nicolson, 1964). Όπως αναφέρει και ο ίδιος εδώ, το ερέθισμα να επεξεργαστεί μια τέτοια θεωρία προήλθε από τη γνωριμία του με ένα συνάδελφό του στο London School of Economics, τον Elie Kedourie, και το βιβλίο του *Nationalism* (πρώτη έκδοση 1960). Αργότερα, επεξεργά-

στηκε εκ νέου τη θεωρία του και την ανέπτυξε σε βιβλίο, με τον τίτλο *Nations and Nationalism* (Blackwell, 1983). Προς έκπληξή του, το έργο αυτό γνώρισε μεγαλύτερη επιτυχία και περισσότερες μεταφράσεις απ' όλα τα άλλα, και μάλιστα απ' ό,τι η συγκριτικά πληρέστερη έκθεση της φιλοσοφικής του θέσης στο *Legitimation of Belief* (Cambridge University Press, 1975) ή η επισκόπηση της ανθρώπινης ιστορίας στο *Plough, Sword and Book* (Collins Harvill, 1988). Τώρα είναι πλέον σαφές ότι η δημοτικότητα του έργου αντικατόπτριζε την αναβίωση του ενδιαφέροντος για τον εθνικισμό σε παγκόσμια κλίμακα. Ως ερευνητικό αντικείμενο, ο εθνικισμός θα απορροφούσε στο εξής ολοένα και περισσότερο από το χρόνο του πατέρα μου, ιδίως απ' όταν, μετά τη συνταξιοδότησή του από το Πανεπιστήμιο του Καίμπριτζ, πήγε στο Πανεπιστήμιο της Κεντρικής Ευρώπης στην Πράγα, όπου ίδρυσε ένα Κέντρο Μελέτης του Εθνικισμού. Ορισμένα δοκίμιά του γύρω από εθνικιστές στοχαστές και άλλους θεωρητικούς του εθνικισμού, που χρονολογούνται κυρίως απ' αυτή την περίοδο της ζωής του, συγκεντρώθηκαν στο *Encounters with Nationalism* (Blackwell, 1995). Το παρόν βιβλίο έρχεται λοιπόν στο τέλος μιας ζωής αφιερωμένης, μεταξύ άλλων, στην έρευνα και τη σκέψη περί εθνικισμού και συναφών ζητημάτων. Ωστόσο δεν στηρίζεται απλώς σε μοναχικές ακαδημαϊκές αναγνώσεις.

Οι προσωπικές του νεανικές εμπειρίες στην Πράγα έπεισαν τον πατέρα μου ότι η μάλλον εγκεφαλική θεωρία του Κεντούρι για τον εθνικισμό ήταν παραπλανητική. Ο εθνικισμός δεν είναι απλώς μια εσφαλμένη θεωρία που μπορεί να διαψευστεί και να απορριφθεί: ήταν και είναι αναπόδραστο μέρος του νεότερου κόσμου. Η Πράγα της δεκαετίας του 1930 ήταν μια πολυπολιτισμική και ιδιαίτερα κοσμοπολίτικη

πόλη. Υπήρχαν δύο κυρίαρχες και ανταγωνιστικές κουλτούρες, η τσέχικη και η γερμανική, και δύο πανεπιστήμια, ένα γερμανόφωνο και ένα τσεχόφωνο. Οι γονείς του πατέρα μου, ο Rudolf Gellner και η Anna Fantl, προέρχονταν και οι δύο από εκκοσμιευμένες εβραϊκές οικογένειες. Ο ίδιος μιλούσε γερμανικά με τους γονείς του και τσέχικα με την αδελφή του και τους φίλους του, ενώ έμαθε αγγλικά όταν πήγε στο Αγγλικό Γυμνάσιο της Πράγας. Η μεγαλύτερη αδελφή του Ρούντολφ, η Hedwig, ήταν ενεργή σιωνίστρια, αλλά ο ίδιος ο Ρούντολφ, όπως πολλοί Εβραίοι της Πράγας, έτεινε να ταυτίζεται με τους Τσέχους, μολονότι τα τσέχικα ήταν μια γλώσσα που υποχρεώθηκε να μάθει ενήλικος πια, μετά την ίδρυση του τσεχοσλοβακικού κράτους το 1918. Στα τέλη της δεκαετίας του 1930, όταν η ναζιστική απειλή είχε γίνει πλέον ορατή, ο Ρούντολφ επισκέφτηκε δύο ή τρεις φορές το Λονδίνο, όπου μια άλλη του αδελφή ήταν παντρεμένη με Άγγλο, με σκοπό να προετοιμάσει τη φυγή της οικογένειας από την Πράγα. Στον πατέρα μου, την αδελφή του και τη μητέρα του επιτράπηκε να διασχίσουν τη Γερμανία με τρένο τον Απρίλιο του 1939, μετά τη ναζιστική εισβολή στην Τσεχοσλοβακία. Ο πατέρας του αναγκάστηκε να διαφύγει, μαζί με ένα φίλο του, μέσω της Πολωνίας και της Σουηδίας. Εντέλει δεν κατάφεραν όλοι οι συγγενείς να διαφύγουν εγκαίρως.

Οι περιστάσεις αυτές δίδαξαν στον πατέρα μου τη συγκυριακή φύση του εθνικισμού: τα έθνη δεν είναι δεδομένα, αλλά δημιουργούνται από τα κράτη και τους εθνικιστές. Τα άτομα είναι συχνά υποχρεωμένα να επιλέξουν ανάμεσα από κάμποσους αντιμαχόμενους εθνικισμούς. Ταυτόχρονα είδε, σε αντίθεση με τον Κεντούρι, ότι ο εθνικισμός, με τη μία ή την άλλη μορφή, είναι η αναπόδραστη μοίρα του σύγχρονου κόσμου.

Μια κριτική που συχνά ασκείται στον πατέρα μου είναι ότι επεξεργάστηκε μια «αναγωγική» θεωρία, η οποία παραβλέπει ή δεν εκτιμάει δεόντως τα αισθήματα που προκαλεί ο εθνικισμός. Ως απάντηση, εκείνος έγραψε:

Είμαι πράγματι πολύ ευαίσθητος στη γοητεία του εθνικισμού. Μπορώ να παίξω με τη φουσαρμόνικά μου καμιά τριανταριά βοημικά λαϊκά τραγούδια (ή έστω τραγούδια που παρουσιάζονταν έτσι όταν ήμουν νέος). Ο πιο παλιός μου φίλος, που τον γνωρίζω από τριών ή τεσσάρων χρονών και ο οποίος είναι Τσέχος και πατριώτης, δεν αντέχει να με ακούει επειδή, όπως λέει, τα παίξω με υπερβολικό συναισθηματισμό, «κάνοντας τη φουσαρμόνικα να κλαίει». Δεν νομίζω ότι θα μπορούσα να γράψω το βιβλίο που έγραφα για τον εθνικισμό, αν δεν ήμουν ικανός, με τη βοήθεια λίγου αλκοόλ, να κλάψω στο άκουσμα κάποιων λαϊκών τραγουδιών, που συμβαίνει να είναι το αγαπημένο μου είδος μουσικής¹.

Φυσικά, αυτή η προτίμηση για τα τσέχικα λαϊκά τραγούδια δεν σήμαινε ότι ο πατέρας μου ήταν τσέχος εθνικιστής, και σίγουρα ήταν μέρος της θεωρίας του η άποψη ότι οι εθνικιστές σπάνια αντιλαμβάνονται τις βαθύτερες ρίζες του εθνικισμού. Το ζητούμενο δεν είναι απλώς να εκφέρουμε εθνικιστικά αισθήματα αλλά να τα εξηγήσουμε.

Είναι κατανοητό ότι οι μελετητές του εθνικισμού διακατέχονται από μεγάλη αγωνία για τις βίαιες ακρότητες στις οποίες ενίοτε οδηγεί. Όπως φαίνεται καθαρά στο παρόν βιβλίο, ο πα-

---

1. «Reply to Critics» στο J. A. Hall και I. Jarvie (επιμ.), *The Social Philosophy of Ernest Gellner*, Poznan Studies in the Philosophy of the Sciences and the Humanities 48, Αμστερνταμ/Ατλάντα, GA: Rodopi 1996, σ. 624-625. Πρβλ. J. Hall (επιμ.), *The State of the Nation: Ernest Gellner and the Theory of Nationalism*, Cambridge University Press (υπό έκδοση).

τέρας μου είχε πλήρη επίγνωση αυτών των ακροτήτων, αλλά δεν εστίασε αποκλειστικά την προσοχή του σ' αυτές. Σε μια συζήτηση με τον Jacques Rupnik και άλλους, δήλωσε ότι ήταν κάπως πιο αισιόδοξος από πολλούς άλλους συγγραφείς: ήλπιζε σε μια «ανίερη συμμαχία» ανάμεσα στον καταναλωτισμό και το μετριοπαθή, μη εδαφικό εθνικισμό. Σημείωσε επίσης ότι προσέβλεπε σε μια ομοσπονδιακή Ευρώπη, ικανή να επιβάλει την εξουσία της προκειμένου να εμποδίσει την οικολογική καταστροφή, την τρομοκρατία και τη διακίνηση όπλων και ναρκωτικών – αλλά και να είναι μια Ευρώπη που θα διατηρούσε τον πολιτισμικό και εδαφικό της πλουραλισμό².

Τούτο το σύντομο βιβλίο είναι η τελευταία του λέξη στο θέμα του εθνικισμού. Αντιπροσωπεύει επίσης την πιο ώριμη ανάλυσή του, καθώς ενσωματώνει τις θεωρίες του για τις «χρονικές ζώνες» και τα ιστορικά στάδια, προσδιορίζει δε τη δική του θέση σε σχέση με τη συμβατική διαίρεση που γίνεται συνήθως στις συζητήσεις περί εθνικισμού ανάμεσα σε αρχεγονιστές και νεωτεριστές. Η τελευταία φορά που είδα τον πατέρα μου έτυχε να είναι στις 24 Οκτωβρίου 1995, σε μια δημόσια συζήτηση με τον Anthony Smith στο Πανεπιστήμιο του Warwick, όπου ανέπτυξε εύστοχα τις απόψεις του γι' αυτό το ζήτημα, έτσι όπως εκτίθενται εδώ στο κεφάλαιο 15 με τον τίτλο «Έχουν τα έθνη ομφαλούς?».

David N. Gellner
Πανεπιστήμιο Brunel, Λονδίνο

---

2. «Συμπεράσματα» στο J. Rupnik (επιμ.), *Le Déchirement des Nations*, Παρίσι: Seuil 1995, σ. 281-282 και 262-263.